

¹⁴ Исправительно-трудовое законодательство зарубежных социалистических государств: Чехословацкая Социалистическая Республика [Текст] / Пер.: Келина С. Г.; общ. ред. и вступ. ст.: Гельфер М. А., Стручков Н. А. – М.: Юрид. лит., 1982. – 104 с.

¹⁵ Бельсон Я. М. Суд, прокуратура и тюрьмы в современном буржуазном государстве [Текст] / Я. М. Бельсон. – М.: Изд-во ВШ МВД СССР, 1972. – 365 с.

¹⁶ Пенитенциарные системы зарубежных стран: Учебно-практическое пособие [Текст]: учебн.-практ. пособ. / Сост. В. И. Гуржий, М. П. Мелентьев. – К.: РИО МВД Украины, 1993. – 104 с.

¹⁷ Смирнова Л. Тюремная система Латвии и отношения с тюремными системами Скандинавии [Текст] / Л. Смирнова // Тюремная реформа: поиски и достижения : Харьковская правозащитная группа. – Харьков: Фолио, 1999. – С. 38-40.

¹⁸ Бриллиантов А. Б. Пенитенциарная система Швейцарии [Текст] / А. Б. Бриллиантов // Государство и право. – 1997. – № 9. – С. 99-100.

¹⁹ Селиверстов В., Бриллиантов А., Багреева Е. Пенитенциарная система в Финляндии [Текст] / В. Селиверстов, А. Бриллиантов, Е. Багреева // Преступление и наказание. – 1996. – № 12. – С. 23-25.

²⁰ Арустамян Н. Уголовно-исполнительная политика Армении [Текст] / Н. Арустамян // Тюремная реформа: поиски и достижения / Харьковская правозащитная группа. – Х.: Фолио, 1999. – С. 100-103.

Резюме

Розглянуто досвід нормативної регламентації та застосування інститутів, схожих з покаранням у вигляді обмеження волі, в інших країнах. Виділено елементи, доцільні для використання у національній практиці.

Ключові слова: обмеження волі, пробація, домашній арешт, виправні центри.

Резюме

Рассмотрен опыт нормативной регламентации применения институтов, схожих с наказанием в виде ограничения свободы, в других странах. Выделены элементы, целесообразные для использования в национальной практике.

Ключевые слова: ограничение свободы, пробация, домашний арест, исправительные центры.

Summary

Considered the experience of normative regulation and application of institutions, similar to the punishment of restriction of freedom in other countries. Selected the items which suitable for using in national practice.

Key words: restriction of freedom, probation, home arrest, penal centre.

Отримано 21.10.2010

І. М. КУЛЬЧІЙ

Інна Миколаївна Кульчій, студентка Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого

ЩОДО ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ГІПНОЗУ ЯК СПОСОБУ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ

Конституція України закріпила норму-мету, за якою Україна є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою. Однак, для досягнення цієї мети нашої країні необхідно докласти чимало зусиль.

Передусім, ці зусилля слід спрямувати на забезпечення ефективної боротьби зі злочинністю. Саме на це орієнтує Декларація ООН «Про злочинність та суспільну безпеку», затверджена резолюцією 51/60 Генеральної Асамблеї ООН від 12 грудня 1996 р. У Декларації зазначено, що держави-члени цієї організації повинні прагнути захищати безпеку та добробут своїх громадян і всіх тих, хто перебуває під юрисдикцією держави, шляхом прийняття ефективних національних заходів щодо боротьби з небезпечною транснаціональною злочинністю, в тому числі з організованою злочинністю, незаконним обігом наркотиків та зброї, контрабандою таких предметів, організованою торгівлею людьми, терористичними злочинами та ін.¹

Швидкі темпи розвитку науки і техніки відіграють значну роль у різних галузях, у тому числі медицині, психології, нейропсихології, гіпнології. «У ході пізнання і глибоких досліджень кори головного мозку і людського організму в цілому народжуються нові гіпнотичні і психологічні техніки і технології маніпуляції особистістю. Проте, не завжди вони використовуються на благо, а найчастіше перетворюються на справжню зброю в руках кримінальних структур, які ретельно стежать за досягненнями в науці»². Факти поширення таких відомостей в пресі та підвищення зацікавленості до цього питання науковців – фахівців як з медицини, так і кримінального права – вказують саме на збільшення кількості злочинів, що вчиняються із застосуванням гіпнозу.

Фундаментальні дослідження проблеми застосування гіпнозу у злочинних цілях відсутні, а науковці до цього питання найчастіше підходять опосередковано. Однак, питання кваліфікації дій особи, яка вчинила злочин під гіпнотичним впливом, залишається гострим і сьогодні.

Проте наукові публікації, присвячені гіпносу, дають підстави вважати, що гіпноз цілком може бути способом вчинення злочину, який використовується з метою: а) безпосереднього скоєння злочину, коли за допомогою гіпнозу унеможливується опір потерпілої особи, або б) примусу іншої людини, яка перебуває під гіпнотичним впливом, до вчинення злочину³.

Дослідженням гіпнозу з точки зору психології займалися З. Фрейд, Ж. Шарко, І. Бернгейм, Ж. Фарія, Дж. Бред, А. Льебо, А. Форель та ін. Значним внесоком у розвиток гіпнології є дослідження українських і російських учених: В. Данилевського, В. Бехтерєва, І. Павлова, К. Платонова. На сучасному етапі цю проблему розробляють М. Еріксон, П. Буль, Р. Герке, Л. Шерток, В. Матвєєв, В. Гримак, В. Кандиба та ін.

Водночас доречно зауважити, що науковцями в галузі кримінального права ця проблема належним чином не вивчалась. Застосування гіпнозу у кримінальних цілях становить досить серйозну загрозу особистій безпеці громадян, їх правам і свободам та законним інтересам. Практично фундаментальних досліджень не здійснювалось. Побіжно цими питаннями займалися такі вчені як Р. Левєртова, Л. Сердюк, А. Наумов, Т. Орешкіна, Є. Веселов, І. Турчина, Р. Шарапов та ін.

Метою даної роботи є: 1) узагальнити результати психологічних та кримінально-правових досліджень гіпнозу; 2) дослідити механізм його впливу на психіку людини; 3) визначити правову природу гіпнотичного впливу особи, яка застосовує гіпноз з метою вчинення злочину (гіпнотизер) на особу, яка вчиняє злочин унаслідок такого впливу.

Наукове завдання полягає в узагальненні теоретичних розробок в галузі кримінального права, проблеми правового оцінювання гіпнозу, визначення його правової природи.

Етимологічне значення слова «гіпноз» («hypnos») походить з грецької і означає «сон»⁴. Дійсно, психологи погоджуються з тим, що гіпноз за своєю природою є сном, проте його відмінність від звичайного сну полягає в тому, що гіпноз – це активно нав'язаний стан, неповний, частковий, при якому завжди існує зв'язок між гіпнотизером і загіпнотизованим (раппортом). Фахівці, які практикують гіпноз, вважають, що він практично позбавлений негативних наслідків для загіпнотизованого, але лише у тому разі, якщо застосовується спеціалістами і винятково з терапевтичною метою. Незважаючи на фізіологічність та нешкідливість гіпнозу, застосування його всупереч волі особи слід вважати психічним насильством, що полягає у протиправному проникненні у психічну сферу іншої людини, (а це з точки зору закону є неприпустимим, навіть у тому разі, якщо це не викликає жодних шкідливих наслідків для фізичного чи психічного здоров'я людини).

Психологи вважають, що за допомогою гіпнозу можуть бути навіяні замах на життя іншої людини, заподіяння майнової шкоди при шахрайстві, грабежі та інших злочинах проти власності, підроблення документів, давання неправдивих показань тощо.

Сьогодні досить гостро стоїть питання про можливість відповідальності особи, яка вчинила злочин під гіпнотичним впливом. Думки з цього приводу неоднозначні. Деякі вчені-психологи, зокрема Т. І. Ахмедов, М. Є. Жидко, Л. Шерток на підставі проведених клінічних досліджень висловлюють думку про те, що пацієнт, занурений у стан гіпнотичного трансю, не є якимось автоматом, який виявляє повну покірність гіпнотизеру. У випадках незгоди з гіпнотичними командами він здатний активно протидіяти несприйнятним вимогам психотерапевта. Вони заявляють про неможливість, навіть у випадках глибокого трансю, примусити людину скоїти дії, які не узгоджуються з її світоглядом, цінностями, особистісними настановами, що волевільно підтверджує збереження контролю над ситуацією⁵. Така думка фактично відкидає можливість вчинення злочинів особою під гіпнотичним впливом, якщо вона цього не бажає.

Проте, інші вчені, а саме: Л. Гримак, В. Кандиба⁶ заявляють і доводять можливість скоєння злочину під гіпнотичним впливом. Так, Л. Гримак висловлює думку про можливість навіювання таким чином замаху на життя іншої людини, завдання майнової шкоди, підроблення документів, давання неправдивих показань і навіть програмування на самогубство⁷.

Невипадково серед науковців в галузі кримінального права поширеними є дві точки зору стосовно визначення місця гіпнозу серед обставин, що виключають злочинність діяння.

Так, більшість науковців (Р. Левєртова, Л. Сердюк, А. Наумова, Т. Орешкіна, Є. Веселов, І. Турчина та ін.) відносять гіпноз до психічного примусу. Як правило, застосування до особи психічного примусу не позбавляє її можливості керувати своїми діями, а тому він не завжди є обставиною, що виключає злочинність діяння. А питання відповідальності особи, яка заподіяла шкоду, перебуваючи на момент вчинення діяння під впливом психічного примусу, вирішується за правилами крайньої необхідності⁸. Фактично можна зробити висновок, що психічний примус є переборним, тому за діяння, вчинене під психічним примусом, відповідальність настає. Проте ці дослідники не згодні з таким твердженням і вважають, що гіпноз цілком може бути прикладом непереборного психічного примусу. Зокрема, І. Турчина зазначає: «за наявності умов стан гіпнотичного трансю може бути не тільки переборним, при якому особа може зберігати здатність певною мірою контролювати ситуацію, опиратися вимогам гіпнотизера і керувати своїми діями, а й стати для особи непереборним, тобто таким, що повністю пригнічує її вільне волевиявлення. При цьому людина стає сліпим зряддям у руках гіпнотизера»⁹.

Інша група науковців (А. І. Рарог, Р. Д. Шарапов та ін.) пропонують віднести гіпноз до фізичного примусу. Залежно від специфіки вчиненого діяння, від можливості керувати власними діями, вони визначають гіпноз як переборний або непереборний фізичний примус.

На думку Р. Д. Шарапова, для того, щоб відповісти на питання, до якого виду примусу слід віднести гіпноз, перш за все слід визначитись з тим, що вважати основою поділу примусу на психічний і фізичний. Він доходить висновку, що таким критерієм є не спосіб та предмет примусового впливу, а їхня здатність завдати відповідно фізичну чи психічну шкоду. Тому, дотримуючись даної позиції, примусовий гіпноз є різновидом фізичного впливу, оскільки, незважаючи на інформаційний (психічний) спосіб впливу, останній доводить потерпілого до безпорадного стану, який поряд зі смертю, шкодою здоров'ю, фізичним болем, фізичними стражданнями, втратою фізичної свободи розглядається як фізична шкода¹⁰.

Проте не можна погодитися з цією думкою, оскільки не доречно визначати критерієм поділу примусу на психічний і фізичний лише наслідок, адже вид примусу свідчить саме про спосіб його здійснення: якщо це фізичний, то безпосередньо вплив здійснюється на тілесну недоторканість та свободу особи, а якщо йдеться про психічний примус, то – на психіку людини.

У цьому аспекті заслуговує на увагу думка Л. В. Сердюка, який зазначає, що «не можна забувати, що наслідками психічного примусу може бути не лише психічна травма, а й обмеження волевиявлення потерпілого. Цей вид наслідку взагалі не можна прирівнювати до тілесних ушкоджень. Він розглядається як проміжний результат, який виступає в ролі засобу вчинення різних примусових злочинів (грабіж, згвалтування та ін.)»¹¹. Науковець зазначає, що такий вид психічного примусу за характером наслідків можна поділити на: 1) доведення потерпілого до непритомного стану, коли він зовсім не здатний діяти; 2) доведення людини до такого стану, при якому виникає можливість керувати його поведінкою. Другий вид вчений називає «модифікацією поведінки», саме до нього він відносить гіпноз, який останнім часом нерідко використовується як спосіб вчинення злочину і стає об'єктом уваги організованої злочинності, котра виявляє чималий інтерес до технологій гіпнозу і методів довготривалого програмування людини.

Свого часу видатний вчений в галузі кримінального права М. С. Таганцев з цього приводу висловив таку думку: «Я полагаю, что если действительно доказано, что лицо действовало под влиянием гипнотического внушения, подобные деяния должны быть рассматриваемы как учиненные во временном потемнении психической деятельности, во временно бессознательном состоянии и, следовательно, должны быть признаваемы невменяемыми»¹².

Проаналізувавши положення ч. 2 ст. 19 КК України, можна зробити висновки про наявність двох обов'язкових критеріїв визнання особи неосудною – медичного та юридичного.

Медичний критерій неосудності визначає всі можливі психічні захворювання, що істотно впливають на свідомість і волю людини. У частині 2 ст. 19 КК законодавець виділяє чотири види психічних захворювань залежно від їх характеру та тяжкості: а) хронічна психічна хвороба; б) тимчасовий розлад психічної діяльності; в) недоумство; г) інший хворобливий стан психіки.

Юридичний критерій полягає у нездатності особи під час вчинення суспільно небезпечного діяння усвідомлювати свої дії (бездіяльність) (інтелектуальна ознака) або керувати ними (вольова ознака), саме внаслідок наявності психічного захворювання.

Розглянувши випадок вчинення злочину під впливом гіпнозу, на перший погляд, виникає можливість говорити про юридичний критерій, адже, як свідчать численні психологічні дослідження, особу можна ввести в такий гіпнотичний стан, за якого вона не усвідомлювала би свої дії та (або) не могла би ними керувати. Проте, проблема полягає в тому, що юридичний критерій можна розглядати лише за наявності медичного, тобто фактичного психічного захворювання в особи.

Фахівці зазначають, що наслідки гіпнозу можуть бути для кожної особи різні і залежать вони від «професіоналізму» гіпнотизера, від способу введення особи в такий стан, а також, безумовно, від індивідуальних особливостей психіки людини. Так, «особливу небезпеку може становити масова гіпносуггестія в її різних виявах (телегіпноз, естрадні гіпношоу, психотерапевтичні групові сеанси і т.п.). Із цими явищами практично все населення колишнього СРСР зіткнулося наприкінці 80-х років минулого століття, коли центральне телебачення організувало масове «зцілення», за допомогою телегіпношоу, котрі проводились психотерапевтом А. Кашпіровським і екстрасенсом А. Чумаком. У результаті медичних досліджень проведені сеанси масового гіпнозу дали негативний вплив на значну частину телепацієнтів і призвели до незворотних наслідків для багатьох із них (загострення уже існуючих захворювань, збільшення нервово-психічних захворювань, психічної дезадаптації та ін.)»¹³.

Причини таких негативних наслідків очевидні – порушення принципу індивідуальності при застосуванні гіпнотичного впливу, відсутність прямого контакту між психотерапевтом і загіпнотизованим. Однак, сьогодні жоден із фахівців-медиків не визначає стан гіпнозу психічним захворюванням, а навпаки більше йдеться про його позитивні сторони, зокрема при лікуванні, проте при дотриманні всіх принципів його застосування.

З огляду на ці факти, не можна погодитись із думкою М. С. Таганцева, оскільки за відсутності медичного критерію немає підстави говорити про юридичний, а тому особу в стані гіпнотичного впливу не можна визнати неосудною.

На наш погляд, гіпноз слід відносити до психічного примусу, як за способом його впливу, так і за наслідками. У науці кримінального права поняття «психічний примус» розуміється як: «погроза застосування до особи чи її близьких фізичного насильства, або погроза заподіяння шкоди іншим правоохоронюваним інтересам»¹⁴. Проте, як правило, застосування до особи психічного примусу не позбавляє її можливості керувати своїми діями, а тому психічний примус не завжди визнається обставиною, що виключає злочинність

діяння. Питання про відповідальність особи, яка заподіяла шкоду, перебуваючи на момент вчинення діяння під впливом психічного примусу, вирішується за правилами крайньої необхідності. Фактично законодавець стверджує, що психічний примус є переборним, тому за діяння, вчинене під психічним примусом, відповідальність настає. Однак, у тих випадках, коли особа нездатна керувати своїми діями, а тому вимушена підкорятися вимогам того, хто застосовує насильство (гіпнотизеру), виключається можливість самостійної, вольової поведінки потерпілої особи. Гіпноз, на нашу думку, може бути прикладом непереборності психічного примусу. Тож в даному аспекті доречним видається на рівні законодавця поставити питання про введення до кримінального закону такого поняття як непереборний психічний примус.

Проте при розслідуванні злочинів, вчинених із застосуванням гіпнозу, необхідний індивідуальний підхід з урахуванням при цьому ступеня волі загіпнотизованого. У разі коли загіпнотизована особа, здійснюючи протиправне діяння, зберігає контроль над ситуацією, і, таким чином, усвідомлює суспільну небезпеку свого діяння, така особа повинна визнаватися як безпосередній виконавець злочину, а дії гіпнотизера слід кваліфікувати як підбурювача, тобто особи, яка умовлянням, підкупом, погрозою, примусом, або іншим чином схилила іншого співучасника до вчинення злочину (ч. 4, ст. 27 КК). У разі, коли на загіпнотизованого здійснюється такий психічний примус, за якого особа не може керувати своїми діями, тобто повністю позбавлена можливості вільно приймати рішення, відсутня співучасть, такий примус має бути визначений як непереборний, тобто є фактично самостійною обставиною, яка виключає злочинність діяння, а гіпнотизер має бути визнаний безпосереднім виконавцем злочину.

Отже, гіпноз, як спосіб вчинення злочину, є досить складним питанням як у теорії, так і на практиці. Проте в кожному випадку його застосування всупереч волі особи питання правової оцінки впливу гіпнозу на неї слід вирішувати залежно від індивідуальних особливостей загіпнотизованого, позаяк саме явище гіпнозу є безпосереднім впливом на психіку, реакція на який в кожній особі може бути різною, що залежить як від індивідуальних ознак, так і від соціальних причин. Тому, на нашу думку, необхідно призначати судово-психологічну експертизу психологічного впливу, яка дасть можливість встановити чи перебувала особа в стані гіпнозу при здійсненні злочину.

Слід звернути увагу також на відсутність у даній час в Україні правового механізму забезпечення надійного захисту населення від негативних наслідків гіпнозу чи будь-яких інших методів психічного або біоенергетичного впливу. Вочевидь, логічною є необхідність першочергового законодавчого визначення зазначених методів впливу на свідомість людини, розробка механізму організаційного та правового забезпечення захисту від такого впливу, оскільки величезний потенціал впливу гіпнозу на людську психіку може бути легко загребуваний представниками кримінального світу, іноземних спецслужб, рекламодавців тощо. Тому для своєчасного реагування на існуючу проблему необхідна консолідація зусиль експертів, працівників правоохоронних органів та законодавця.

¹ Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. М. Кривоченко та ін., за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 3-є вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 496 с. – С. 9.

² Чечель Г., Седых Л. Особенности квалификации преступления, совершенного заипнотизированным лицом // Уголовное право. – 2009. – № 3. – С. 54.

³ Турчина І. Гіпноз як спосіб примусу до скоєння злочину // Підприємство, господарство і право. – 2005. – № 12. – С. 155.

⁴ Великий тлумачний словник сучасної української мови. 2-ге видання ВТС СУМ / Голов. ред. В. Т. Бусел, редакторилексикографі: В. Т. Бусел, М. Д. Василюга-Дерibas, О. В. Дмитрієв, Г. В. Латник, Г. В. Степенко. – К.: Ірпінь: Перун, 2005. – 1728 с. – С. 456.

⁵ Ахмедов Т. И., Жидко М. Е. Психотерапия в особых состояниях сознания: история, теория, практика. – Х.: Фолио, 2000. – 768 с. – С. 182-183; Шертюк Л. Гипноз. – Пер. с франц. – М.: Медицина, 1992. – 224 с. – С. 85/

⁶ Гримак Л. П. Гипноз и преступность. – М.: Республика, 1997. – 304 с.; Кандыба В. М. Криминальный гипноз: Что такое криминальный гипноз и пр. – СПб.: Лань, 2001. – 448 с.

⁷ Гримак Л. П. Гипноз и преступность. – М.: Республика, 1997. – 304 с.

⁸ Кримінальний Кодекс України: науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін. За заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Вид. четверте, доповн. – Х.: Одиссей, 2008. – 1208 с. – С. 146.

⁹ Турчина І. Гіпноз як спосіб примусу до скоєння злочину // Підприємство, господарство і право. – 2005. – № 12. – С. 159.

¹⁰ Шаранов Р. Д. Криминальная гипносуггестия: криминалистические и уголовно-правовые аспекты // Государство и право. – 2004. – № 11. – С. 50.

¹¹ Сердюк Л. В. Психическое насилие как предмет уголовно-правовой оценки следователем – Волгоград: НИ и РИО ВСШ МВД СССР, 1981. – 60 с. – С. 11.

¹² Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Лекции. Часть Общая. В 2 т. – Т. 1. – М.: Наука, 1994. – С. 175.

¹³ Шаранов Р. Д. Криминальная гипносуггестия: криминалистические и уголовно-правовые аспекты // Государство и право. – 2004. – № 11. – С. 45.

¹⁴ Кримінальний Кодекс України: науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін. За заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Вид. четверте, доповн. – Х.: ТОВ «Одиссей», 2008. – 1208 с. – С. 145-146.

Резюме

Мета даної статті: узагальнити результати психологічних та кримінально-правових досліджень гіпнозу; дослідити механізм його впливу на психіку людини; визначити правову природу гіпнотичного впливу особи, яка застосовує гіпноз з метою

вчинення злочину (гіпнотизер), на особу, яка вчиняє злочин унаслідок такого впливу. У ході дослідження можна дійти висновку, що гіпноз слід віднести до психічного примусу, а в тих випадках, коли особа не здатна керувати своїми діями, тому вимушена підкорятися вимогам того, хто застосовує насильство (гіпнотизеру), виключається можливість самостійної, вольової поведінки потерпілої особи, гіпноз може бути прикладом непереборності психічного примусу. Тож у даному аспекті доречним видається доповнити чинний КК України окремою статтею про непереборний психічний примус.

Ключові слова: злочин, спосіб вчинення злочину, гіпноз, непереборний психічний примус.

Резюме

Цель данной статьи: обобщить результаты психологических и криминально-правовых исследований гипноза; исследовать механизм его влияния на психику человека; определить правовую природу гипнотического влияния лица, которое применяет гипноз с целью совершения преступления (гипнотизер) на лицо, которое совершает преступление в результате такого влияния. В ходе исследования сделан вывод, что гипноз следует отнести к психическому принуждению, а в тех случаях, когда лицо не способно руководить своими действиями, потому вынуждено подчиняться требованиям того, кто применяет насилие (гипнотизеру), исключается возможность самостоятельного, волевого поведения потерпевшего лица, гипноз может быть примером непреодолимости психического принуждения. Поэтому в данном аспекте уместным является дополнить действующий УК Украины отдельной статьей о непреодолимом психическом принуждении.

Ключевые слова: преступление, способ совершения преступления, гипноз, непреодолимое психическое принуждение.

Summary

The purpose of the article under consideration is: to summarise the results of psychological and criminal investigations of hypnosis; to study the mechanism of its influence on human psychic; to define the lawful character of hypnotic influence of the person, who applies hypnosis with the purpose of committing a crime (hypnotist) on the person, who in consequence of this influence commits a crime. During the investigation the author made a conclusion that hypnosis must be concerned as psychological enforcement, and in the situations when a person cannot control his\her own actions, he\she is forced to submit to the demands of the one, who applies violence (hypnotist), the possibility of self-reliant volitional behaviour of the victim is excluded, it is the author's opinion that hypnosis can be an example of irresistibility of psychological enforcement. Hence, concerning this aspect it seems to be appropriate to add a separate asset about irresistible psychological enforcement to the valid Criminal Codex of Ukraine.

Key words: crime, method of commission of crime, hypnosis, insuperable psychical compulsion.

Отримано 6.10.2010

Н. В. НЕТЕСА

*Наталія Володимирівна Нетеса, здобувач
Інституту вивчення проблем злочинності НАПрН
України*

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ПРЕДМЕТА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ОХОРОНИ АБО ВИКОРИСТАННЯ НАДР (СТ. 240 КК)

Порушення правил охорони або використання надр належить до тієї категорії злочинів, які у науці кримінального права прийнято називати «предметними». На користь такого твердження свідчить і законодавча дефініція злочину, передбаченого ст. 240 КК України, яка сконструйована таким чином, що в ній прямо вказано на його предмет. Однак така, здавалося б, очевидність вирішення питання предмета досліджуваного злочину є лише уявною. Річ у тому, що встановлення предмета злочинів проти навколишнього природного середовища має низку специфічних особливостей і у зв'язку з цим залишається достатньо складним завданням не лише у практичній, а й у теоретичній площині. Підтвердженням цьому є те, що сьогодні у кримінально-правовій доктрині наявний широкий діапазон думок стосовно змісту предмета злочинів цієї категорії та його ознак, що є певним свідченням актуальності проблеми визначення предмета злочину, передбаченого ст. 240 КК України, та необхідності її поглибленого вивчення.

Метою цієї статті є аналіз існуючих у кримінально-правовій доктрині підходів до визначення предмета злочину, передбаченого ст. 240 КК України, та дослідження його спеціальних ознак, які відбивають специфіку даного предмета злочину у порівнянні з предметами інших злочинів.

Проблема предмета злочину є однією з найскладніших у теорії кримінального права. Над її розробкою у різний час працювали М. Й. Коржанський, С. Д. Кравцов, В. Я. Тацій, М. П. Бікмурзін, С. В. Лашук та ін. Що стосується безпосередньо предмета злочинів проти довкілля, то його дослідження відображено в наукових працях Е. М. Жевлакова, С. Б. Гавриша, В. К. Матвійчука. Стосовно предмета злочину, передбаченого ст. 240 КК України, слід констатувати, що його науковій розробці взагалі не приділяли належної уваги. Це питання лише частково висвітлювалося в навчальній літературі, джерелах науково-коментаторського характеру та окремих монографічних виданнях, присвячених характеристиці злочинів проти навколишнього при-